ATKÁR
TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV

HELYI ÉRTÉKVÉDLEM

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

2011. JÚLIUS

ATKÁR
TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV

HELYI ÉRTÉKVÉDLEM

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

MEGBÍZÓ:
ATKÁR KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA
3213 Atkár, Fő út 70.
Tel: 37 351021
Képviseli: Kocsis Attila polgármester

TERVEZŐ:
POMSÁR ÉS TÁRSAI ÉPÍTÉSZ IRODA KFT.
1065 Budapest, Nagymező u. 25.
Tel: 1 3010380, 20 4272745
Email: pomsart@t-online.hu

Településrendezés:
Városy Péter okl. építészmérnök
városépítési szakmérnök É-1, TT-1 01-2320
Zikkert Zoltán okl. építészmérnök

Szaktervező:
ARCHEO-ART BT.
2119 Pécel, Csíktarcsa u. 8.
TEL: 06-306067841, EMAIL: archeoart@gmail.com
Vágner Zsolt okleveles régész oklevélszám: 459/2002

2011. július.

TARTALOMJEGYZÉK

Címlap
Előlap – Tervezők

Átnézeti térkép ---------- 4
Bevezetés ---------- 5
Történet ---------- 6
Természet, táj, településszerkezet, területhasználat ----------12
Településkép, utcakép, településkarakter----------12
Védettségek----------13
Az örökségi értékek elemzése----------15
Változtatási szándékok ----------24
Hatáselemzés ----------24
Összefoglaló ----------26

Régészet----------27

Atkár átnézeti térképe

BEVEZETÉS

Atkár Község 2002-ben jóváhagyott településrendezési eszközökkel rendelkezik.

A településszerkezeti tervet jóváhagyó határozat száma:
53/2002. (X.3.)
A helyi építési szabályzatot és a szabályozási tervet
jóváhagyó rendelet száma: 10/2002 (X.3.)

A rendezési tervek értékvédelmi munkarészei alapján a Képviselő-testület 2008-ban megalkotta a helyi értékvédelemmel kapcsolatos rendeleteit.

> 15/2008. (VI. 25.) Ök. rendelet Atkár község helyi jelentőségű természeti területeinek és értékeinek védetté nyilvánításáról és a természetvédelem helyi szabályairól,

> 16/2008. (VI. 25.) Ök. rendelet az épített örökség védelmének helyi szabályozásáról.

Jelen tanulmány az előzményeket felhasználva naprakészen vizsgálja az örökségvédelem helyzetét a településen és következtetéseiben meghatározza a szükséges helyi intézkedéseket az értékvédelem témakörében.

A régészeti fejezet a tanulmány önálló részét képezi a 27. oldaltól kezdődően.

Történet

A régészeti leletek tanúsága szerint a település területén régóta megtelepedtek az emberek.

> Kőkori és
> késő rézkori telepek nyomaira bukkantak itt, illetve a későbbiekből
> szarmata és
> hun leleteket is találtak.

1325-ből való az első írásos említés, Athkar néven szerepelt a hely. Ekkor az Aba nembéli Kompoltiak birtokolták, akiket később az Országh család követett.
1525-ös iratokban háromlyukú kőhídját említették.
A falu többször elnéptelenedett: 1549, 1687, 1708.
1549-ben feldúlta a török, de
1554-től kezdődően újra benépesedett. Több birtokos váltotta egymást, miközben többször újra lakatlanná vált, majd újra benépesült.

> Török Ferenc,
> Jakcsy Mihály,
> Széccsy György, majd a
> Petes család volt a birtokosa.

1686-ben Atkár felszabadult a török rabság alól.
1693-tól kincstári birtok.
1708-ban megint elhagyták.
1727-ben kezdett újra betelepedni majortelepülésként, ekkortól vannak meg egyházi anyakönyvei.
1770-ben már 33 telkesjobbágy- és zsellércsalád lakta.
A XVIII. században már több család osztozott birtokjogán:

> Petes, Bulyovszky, Zsembery,
> Brezovai,Kada, Gosztonyi,
> Páldy, Kürthy és Várkonyi családok.

A XVIII-XIX. században formálódott a falu maihoz hasonló arculata. Átmenő forgalmat bonyolított a Gyöngyös és Jászság közötti vásároknak köszönhetően.
1733-ban egy lelkészpénztári feljegyzés szólt először az atkári templomról, mely szerint helyreállítást igényelt

1773 óta van saját pecsétje. Ábráján nádlevélen két vízimadár áll egymással szemben, köztük nádbuga, körfeliratán pedig az áll: Atkari pecsetnyo.
1783-ban felújíttatták templomukat. A falu római katolikus fiókegyháza a gyöngyöshalászi anyaegyházhoz tartozott.

1828-ban 139 ház volt a faluban, lakóinak száma 971. A XIX. század elején erősen szétdarabolódott,
A XIX. század első felében a

> Beniczky, Goszthony, Brezovay, Orczy,
> Fehér, Kürthy, Kovács, Malatinszky,
> Pethő, Borhy, Várkonyi, Hamar,
> Györky, Makay, Gál, Bakó,
> Márton, Petes, Harmos, Thassy,
> Huszka és a Markovics családok nevei szerepelnek a birtokosok között.

1848 táján 40 kisbirtokos nemes kezén volt közbirtokossági jobbágyfaluként.
A helységben több kastély, úrilak épült a XIX. században. Ilyenek:

> a Győrffy kúria (1900) – ma óvoda,
> a Fáy kastély – ma ÁBC,
> a Babits kúria – 1928 óta 2. sz. iskola,
> a Taby kastély – ma az OMMI állomása,
> a Dőry kastély – ma a Károly Róbert Főiskola tangazdasága,
> a Goszthonyi kastély, a Kürthy Sándor, Fölsinger Ferencz, a Brezovay család úrilakja.

1857-ben Atkár jelentős része leégett, ami a volt nemeseket és a jobbágyból lett paraszti lakosságot egyformán sújtotta. Az újjáépítésben a Heves Megyei Gazdasági Egyesület vállalt jelentős szerepet.
1857-1860 között építették fel a római katolikus templomot az Őrangyalok tiszteletére, kegyura a hitközség.

Az 1868-as vasútépítési tervezet Atkárt is bekapcsolta volna a fő közlekedésbe, de ez a vonal végül nem épült meg, így a falu kiesett a vasúti közlekedésből. A szőlők mégis szép jövedelmet biztosítottak. A szőlőművelés régi hagyományokkal bírt a területen, 1486-tól tudunk róla.
A nemesi birtokok felaprózódásával kisparaszti gazdaságok létesültek.
1870-1915 között létrejött az új községrész, az Új sor és a Neszák.
1860-64-ben új templomot építettek, majd új iskolát is.
1891-ben Atkár nagyközség lett a gyöngyösi járás részeként. Számos tanya és major tartozott hozzá. Például a

> Gosztonyi-, Fodor-, Surányi-, Malatinszky-,
> Györffy- és Zaleski-tanya.

1895-től önálló anyakönyvi kerület.

A XIX-XX. század fordulóján Atkár jelentős uradalmi központ lett. Az itteni uradalmak termékei a budapesti piacokon is keresettek voltak.
1902-ben megalakult a fogyasztási és értékesítési szövetkezet, mely a járásban az első volt.
1909-ben felépítették a községházát. Posta nyílt, artézi kutat fúrtak, távíró és vasútállomása Vámosgyörkön volt.
1919-ben alakult a római katolikus anyaegyház, lelkészt neveztek ki. 1922-ben készült a lelkészlak. 1938-ban létesítették az önálló plébániát.
A háború után megélénkült a társadalmi élet: újjáalakult az Önkéntes Tűzoltó Egylet, megalakult a Hitelszövetkezet, a Levente Egyesület, a Polgári Lövész Egyesület.
Az 1929-33. évi gazdasági válság megviselte a települést. Sokan jártak el a szomszédos szőlőuradalmakba dolgozni, mások pedig Budapestre.

A második világháború megszakította a fejlődést. A háború halottai, a zsidó családok deportálása, az ideérkező front, a hidak németek általi felrobbantása, majd a szovjet katonák dúlása sújtotta a falut.
A háború után megalakult a földosztó bizottság, 1567 kat. hold földet osztottak ki a Taby-, Dőry- és Györffi-birtokok felszámolásával. Ám a gazdaság nehezen indult meg a vetőmaghiány, a kevés haszonállat és a kereskedelem nehézkessége okán.
1948-ban megalakult a Földbérlő Szövetkezeti Csoport.
1960-ban, három szövetkezet egyesítésével jött létre az Új Élet Mezőgazdasági Termelőszövetkezet.
1976-ban az Új Élet egyesült a vámosgyörki és adácsi szövetkezetekkel, központja Vámosgyörkre került.
1992-ben vált újra önállóvá az atkári Mezőgazdasági Szövetkezet.
Az 1950-es években Gyöngyös és Atkár közös fejlesztését tervezték, de ezek a tervek és az 1960-as évek járási ipari fejlesztési tervei sem valósultak meg. A földet elhagyó gazdák közül sokan mentek gyöngyösi vagy távolabbi üzemekbe dolgozni. Ipari funkciót csak az 1949-ben alakult Mezőgazdasági Gépgyártó és Szerelő Vállalat jelentett.
1971-ben nyílt meg az Országos Állattenyésztési Felügyelőség Sertés Hízékonyságvizsgáló Állomása. Emellett folytak erőfeszítések a meglévő munkahelyek fejlesztésére, de Atkár népessége folyamatosan csökkent: 1960-ban 2147 fő, 1970-ben 1884 fő, 1980-ban 1665 fő volt.
1990-es években a település népessége lassú növekedésnek indult.
1992-1993-ban tornatermet építettek az iskolához.
1993-ban felújították az orvosi rendelőt, ami a fogászati rendelést is befogadta.
1994-től kezdődően építették ki a gázvezetéket.

Atkár a XX. század elején nagyközség volt,
1950. október 22-étől 1990-ig önálló tanácsú község a gyöngyösi járásban.

Az Atkár határában lévő Tass-puszta a középkorban még önálló falu volt Tass néven, majd a XVI. században szintén elnéptelenedett: az

1549-ik évi adóösszeírásban 8 portával szerepel, de az 1635-ik évi összeírásban már nem fordul elő.
Tass-puszta az Esterházy herceg majorgazdasága, később Dőry-birtok lett.
1907-ben egy régi templom alapjára bukkantak Tass-pusztán.

A katonai térképekről levonható tanulságok

A régi térképeken (1783, 1852, 1873, 1931) jól nyomon követhető adtok a következők.

> a Tassi / Tass / Dőry puszta, mely a mai tangazdaság elődje,
> a vályoggödrök (1852-től), melyek helyén a napjainkra már felszámolandó szennyvíz- és hulladéklerakó pontok kialakultak,
> a Margit kút helyén gémeskutat jelöl az 1873-as térkép,
> a belterületen áthaladó jellegzetes Y elágazású útszerkezet korán kialakult,
> jól kirajzolódik a Rédei Nagy-patak nyomvonala, mely keletről szabott természetes határt a községnek

Irodalomjegyzék:

MISÓCZKI LAJOS 1994: Atkár Látnivalók. – Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 489. szám. – TKM Egyesület.
ZARÁNDY BEÁTA, PRUTKAY JÁNOS: Atkár településszerkezeti elemzése. – A településfejlesztés c. tantárgy félévi tanulmánya.
Magyarország Vármegyéi és Városai: Heves vármegye, pp. 21-22.
Magyarország megyei kézikönyvei 9., pp. 433-436.

Első katonai felmérés - 1783

Második katonai felmérés – 1852-55

Harmadik katonai felmérés – 1873-84

A mai külterület beépített helyei részben megjelennek a XIX. századi térképen.
Tass puszta – mai helyén
Tassi major – a későbbi Taby major
Tassi tanya - a későbbi Atkár – nyugat állattenyésztő telep
Zaleski tanya – a későbbi szeszfőzde
Kürty tanya – a mai Fácános tanyaház

Természet, táj, tájhasználat, településszerkezeti összefüggések, területhasználat

Atkár térszerkezeti helyzete röviden jellemezhető földrajzi fekvésével: a Mátra előterében, az Alföld peremén fekvő falu.
Ebből következik sok táji, településszerkezeti jellemzője.

A település bármely pontjáról az észak-nyugat, észak-kelet látószögben a hegyvonulatok kék hullámai adják a hátteret az előtér különféle zöldekben pompázó szőlőültetvényei, gyepterületei, gabonaföldjei előtt.

A 3-as és az M3-as magisztrális útvonalak a két tájegység (Alföld, Északi Közép-hegység) határán szelik át az országot és metszik el egyúttal Atkár északi külterületét, elválasztva a déli – nagyobb, jelentősebb – területtől.
Az M3-as autópályától délre van a központi belterület és a külterület valamennyi jellemző része (majorok, tanyák, különleges területek) Északon van Tass-pusztán a Károly Róbert Főiskola tangazdasága, mely fejlődőben lévő, távlatban valószínűleg második belterületté váló innovációs és gazdasági alközpont lesz a településen.

A központi belterület hagyományos beépített faluképet mutat.
Tass pusztán egyszerre látható az egykori uradalmi központ karaktere, a későbbi mezőgazdasági üzem jellegzetességei és a mindezt egybefogó koncepcionális szellem, mely egy oktatási-kutatási intézmény kisugárzásának eredménye.

A külterület használata ugyancsak hagyományos. Mezőgazdasági üzemek, kisebb – tanya jellegű - mezőgazdasági beépítések találhatók a területen. Egyesek tönkrement állapotban, mások újjáépítés alatt állnak.

Településkép, utcakép, településkarakter

A belterület hagyományos beépítésű részén a szalagtelkes, oldalhatáros beépítés jellemző.
Az újabb telekosztásokat a mai használati igényeknek megfelelő, kisebb, téglalap formájú ingatlanokkal alakították ki.
Eltérő, aprótelkes területrész alakult ki az Attila utca környezetében, itt az utcák is szűkek, töredezett vonalvezetésűek.
A falu sajátossága több egykori kúria, melyek építészeti értékeikből sokat vesztettek az átalakítások során, de a beépítés jellegét ma is őrzik. Ezek az épületek hosszhomlokzatukkal az utcával párhuzamosan állnak, több manzard tetős kialakítású, tömegképzésük rizalitos.

Védettségek

Helyi természeti értékek

A helyi jelentőségű természeti értékek védelméről a 15/2008. (VI.25.) számú önkormányzati rendelet gondoskodik.

> Jégkorszaki talajszelvény
> Margit-kút – vizes élőhely
> Gyurgyalag fészkelőhely
> Tass-pusztai kastélykert
> Volt Tabi kastély előtti facsoport

Helyi épített értékek

Az épített örökség helyi védelméről szóló 16/2008. (VI.25.) számú önkormányzati rendelet a következő értékek megőrzéséről gondoskodik.

> Templom, Fő utca, hesz: 776,
> Dőry kastély – Tass-puszta,
> Sajátos lakóházak – Széchenyi utca 19, 45, hrsz: 836, 882

Nyilvántartott régészeti lelőhelyek

Valamennyi lelőhely ex lege általános védelem alatt áll

1. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – DK-i határ**
Lelőhely helyrajzi száma: 010/24, 010/25
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: bronzkor; római időszak - szarmata

2. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Bibichalom**
Lelőhely helyrajzi száma: 023/14, 023/15, 023/16, 023/17, 023/18, 023/19, 023/20, 023/21, 023/22, 023/33, 023/63, 02364, 023/38, 023/39, 023/40, 023/41, 023/42, 023/43, 023/44
Lelőhely típusa: sír
Lelőhely kora: népvándorlás kora

3. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Tabi kastély környéke**
Lelőhely helyrajzi száma: 0165/15, 0165/14, 0168/7, 0168/8, 0169/1, 0170, 0171, 0172, 0173, 0174, 0165/2, 0165/4, 0165/6, 0165/7, 0165/8, 0165/9, 0165/12, 0165/13
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: római kor – szarmata

4. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Tasi bekötőút**
Lelőhely helyrajzi száma: 0168/1-5; 0175/2; 0175/8; 0175/9
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: őskor

5. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Tabi kastély környéke**
Lelőhely helyrajzi száma: 0179/2
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: neolitikum, rézkor

6. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Ragyogó-part**
Lelőhely helyrajzi száma: 0149/2; 0155/3
Lelőhely típusa: település; temető
Lelőhely kora: bronzkor, vaskor; népvándorlás kora

Az örökségi értékek elemzése

Belterület

Fésűs beépítésű lakóházak
Általában deszka oromzattal épültek, több helyen faragott díszítéssel.
Általában tornácosak, több helyen gondosan formázott oszlopokkal.
Párosan álló téglalap alakú ablakok az utcai homlokzaton.

Ady Endre utca 16. hrsz. 864 – helyi védelem alatt

Széchenyi utca 31. – hrsz: 868/3
Szépen megőrzött nyeregtetős forma tornáccal, igényes oszlopfővel.
Az ablakosztás helyreállítandó.
Helyi védelemre javasolt.

Széchenyi utca 74 – hrsz: 934
Szépen karbantartott hagyományos formavilág, nyeregtető, páros ablakok, oszlopos tornác.
Az oromfal palaburkolata sérti az összképet, faburkolata visszaállításra érdemes.
Helyi védelemre javasolt.

Széchenyi utca 71 – hrsz: 905/1
Szép, egyszerű forma, deszka oromfallal.
Műszaki állapota miatt megőrzésre nem javasoljuk.

Széchenyi utca 45. – hrsz: 882 – helyi védelem alatt

Széchenyi utca 22. – hrsz: 37
Szép nyeregtetős tömeg, hagyományos deszkaoromzat, különlegesen formált oszlopfejek a tornácon.
Az utcai ablakosztást helyre kell állítani a hagyományos rendszerben.
Helyi védelemre javasoljuk.

Atkáron a sok kúria maradt fönn a belterületen, melyeket erősen átépítettek, de eredeti jellegük ma is jól felismerhető.
Hosszirányban az utcával párhuzamosan állnak, több inkább fekvő téglalap formájú ablakuk néz az utca felé.
Egyesek manzard tetővel épültek. Tömegképzésük középrizalitos esetleg timpanonnal. Mások sarokrizalitot is tartalmaznak.

Képeslapok a Heves Megyei Elektronikus Könyvtár anyagából

Volt Győrffy kastély – ma óvoda
Az átalakítások – tornác beépítése, ablakosztások - tönkretették az épület karakterét. Helyreállítása szükséges.
Kulturális értéke miatt helyi védelemre javasoljuk.

Volt Fáy kastély – ma üzletház
Az épület eredeti jellegét őrzi, jól karban van tartva. Az eredeti állapot kutatása után további helyreállításokra lehet szükség (pl. főbejárat)
Kulturális értéke miatt helyi védelemre javasoljuk.

A Polgármesteri Hivatal szintén korára jellemző harmonikus, gondosan kezelt épület.
Helyi védelemre javasoljuk.

A Fő út kúria jelleggel formált épületei.
Az orvosi rendelő és további két lakóház.
Építéstörténetük feltárását, kormeghatározásukat javasoljuk.

A közelmúlt beépítései egyes esetekben durván megváltoztatják a hagyományos utcaképet. Atkáron nem ritka az emeletes lakóház.

A Szent Őrzőangyalok templom 1857 és 1860 között épült.
Helyi védelem alatt áll.

Külterület

A kulturális örökség értékeihez tartozik a temető régi sírkövei, a kőkeresztek.

Kőkereszt a temető bejáratánál és a Vámosgyörkre vezető út nyugati oldalán található az 1900-as évek elejéről.

A temető régi sírkövei – az egykori birtokosok, építtetők neveivel – a falu múltjáról tanúskodnak.

A Tass-pusztai temető múltjáról nem tudunk semmit, további kutatást érdemel.

A külterület már említett emlékein kívül (temető, kőkeresztek) a Dőry kastélyt és a Tabi kastélyt kell megemlíteni.
Előbbi a sokat említett Tass-puszta mintaszerűen karbantartott főépülete, a csatlakozó kert, térplasztika (kút, szobor) az igényességet jelzik. Helyi védelem alatt áll.

Utóbbi egykori dicsőségére már csak az előtte álló facsoport emlékeztet, az épületet lecsupaszították, emléktábla emlékezik régi tulajdonosára.

Változtatási szándékok

Településhálózat, településszerkezet, tájhasználat terület-használat, beépítettség

Településhálózati, településszerkezeti szempontból a Tass-puszta körüli területek beépítése a legjelentősebb változás.

A mezőgazdasági területek nem beépítésre szánt (5% alatti beépítettség) használata több lehetőséget kap a rendezési terv elhatározásai miatt. Borturisztikai, idegenforgalmi, sportcélú építmények elhelyezhetők.
Ugyanakkor tájvédelmi céllal korlátozott mezőgazdasági területeket is kijelöl a rendezési terv, ahol nincs lehetőség beépítésre.

Infrastruktúra

Új hálózati elemek kiépítését nem tervezi a település. A Tass-pusztai iparterület fejlesztéséhez a meglévő elhanyagolt bekötőút felújítása van tervbe véve.

Népesség, életmód, társadalom, kultúra

A falu hagyományos központi belterületén lényegi változásra nem számítunk.
A Tass-pusztai fejlesztések kutatási-fejlesztési beruházásai valószínűleg hatással és kisugárzással lesznek a környezetre az általános igényszintet és kulturáltságot emelik.
Ugyanilyen irányba befolyásolják a társadalmi közfelfogást, közérzetet a feltételezett idegenforgalmi beruházások is.

Hatáselemzés

Történeti településhálózati következmények

Tass-puszta beépítésével új beépített terület jön létre, a belterület kétpólusúvá válik.
A külterületi majorok, tanyák újrahasznosításával a hagyományos települési struktúra tér vissza.

Természeti, táji hatások

Az új Tass-pusztai fejlesztések és a mezőgazdasági területek újfajta hasznosítási lehetőségei a jellemzően beépítetlen tájat beépített részekkel egészítik ki.

A településkép feltárulásának változásai

A településkép feltárulása ott változik meg, ahol a mezőgazdasági területek beépítése történik meg.

Az intenzitás elsősorban Tass-pusztán növekszik meg, itt beépítésre szánt területeket jelölünk ki. Feltárulásuk igen korlátozott, csak a bekötőutak felől – mind a 3-as út felől, mind a központi belterület felől - kerülnek képbe.
A mezőgazdasági területek alacsony intenzitású (sport, borturisztikai beépítése) nem jelenik meg ilyen koncentráltan, mint Tass-puszta, de feltárulása több pontról lehetséges: 3-asról, M3-asról, települési belső úthálózatról egyaránt.

Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei

A régészeti lelőhelyek érintetlenül maradnak, beépítésükre nincs szándék.

Történeti térbeli rendszerek alakulása

A történeti térbeli rendszer általában nem változik meg. Érvényes a megállapítás a központi belterületre, a külterület jellemzően beépítetlen, tanyákkal és mezőgazdasági telepekkel kiegészített jellegére.
Változás a volt uradalmi központ, Tass-puszta helyzetében várható. Itt új beépített terület kifejlődése hoz hosszú távon új elemet a történeti településszerkezetben.

A településkarakter

A változás ugyancsak a Tass-pusztai településrészre korlátozódik. Új beépítésre szánt területrész jöhet létre hosszú távon, ha a tervezett fejlesztések megvalósulnak.

Környezeti terhelések és az épített örökség

A mezőgazdasági területeken lehetséges újrahasznosítások és turisztikai beruházások az épített örökségre nincsenek hatással.

A folyamatok iránya, kárenyhítés

<u>Természeti értékek</u>
A település helyi természeti értékei védelem alatt állnak jelenleg is.
A hulladéklerakó és a homokbánya rekultiválása a két fontos érték – a talajszelvény és a gyurgyalag fészkek – szempontjából kedvező változás lesz.
A tájvédelem szempontjából a mezőgazdasági beépítések korlátozása kifejezetten előnyös. Az új beépítési lehetőségek megváltoztatják a táj jellegét, de azok nem a tájvédelmi szempontból étékes területeken vannak engedélyezve.

<u>Művi értékek</u>
A település helyi védelem alatt álló épített értékeit nem fenyegeti veszély. Jelen tanulmány eredményeként további örökségi értékek kerülnek helyi védelem alá.

Összefoglaló

Atkár védendő értékeit nem fenyegeti veszély, jelen vizsgálat következtében a védettségek köre kiszélesedik.
Számottevő változás a táj karakterét éri, amikor egyes mezőgazdasági területek részben intenzív (Tass-puszta) részben alacsony intenzitású (borturisztika, sport-idegenforgalom) beépítési lehetőséget kapnak. Ezzel párhuzamosan azonban kijelöli a terv a tájképvédelmi, vízvédelmi szempontból korlátozott területeket is, ahol egyáltalán nem lehetséges beépítés.

RÉGÉSZET

I. Vizsgálat

Bevezetés
A jelenlegi hatástanulmány Atkár község Településrendezési Tervének módosításához és a helyi Építési Szabályzathoz készült a 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet alapján. Fontos megjegyezni, hogy a régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatok csak a készítés időpontjában rendelkezésre álló kutatási adatokat tükrözi. Újabb régészeti jelenség, lelőhely esetleges előfordulása nem kizárható, mely új helyzeteket eredményezhet.

Atkár település régészeti emlékeinek rövid bemutatása:
Heves megye délnyugati részén a Nyugati-Mátraalja területén fekvő község hegységelőtéri dombság. A Rédei-Nagypatak a falutól keletre halad el. Talaja középkötött agyagos vályog, illetve barnaföld. Növényzete bokroserdő, sztyeprét. E környezeti jellemzők mindig is megfelelőek voltak az emberi megtelepedéshez, így Atkár területén számos régészeti emlék lelhető fel..

Őskor

Atkár külterületén számos régészeti lelet utal az őskori megtelepedésre. A Tabi kastély környékén számos őskori emlék, míg a Patai-patak mentén, egy kiemelkedő dombon, a Tabi kastélytól északra kb. 400 m-re felszántott részen gazdag őskori telep nyomait figyelt meg Kozák Éva. A változatos anyagú, tiszai kultúrába tartozó edénytöredékek kerültek itt elő.

A területen a késő rézkori időszak leletei is voltak, amint azt az ugyanitt talált badeni időszak edénytöredékei is jelezték. Az előkerült leletek díszítése egyenesek találkozásából és betűzdelt pontokból állt.

Bronzkori emlékek voltak a település délkeleti határszakaszában a Páskom és a Halomalja területén is. Halomalja (Szilvás) nevű dombszakasz is, amely a Patai-patak mentén, Vámosgyörk határsövényétől 2—300 méterre fekszik, és ahol gazdag bronzkori telep található. A domb északi oldala egy kiemelkedésben folytatódik, itt már csak szórványosan került elő lelet. A lelőhelyről ismeretes: egy kőbalta, edénytöredékek, paticstöredékek, őrlőkövek, csonteszközök, állatcsontok, orsókarikák, agancseszközök, dörzsölőkövek. A leletek nagy része a hatvani kultúrába tartozik, de több cserép található köztük, melyek a füzesabonyi kultúrából származnak. Az országút keleti oldalán látható gödörszerű homokbányából hatvani, füzesabonyi és pilinyi kultúrából származó kerámiai töredékek és állatcsontok ismeretesek.
Hasonló jellegű emlékek voltak azonban a Szőlőskert-csárdától északkeletre fekvő Ragyogó parton is. Az itt talált égett foltokban nagy tömegben lelet leletek és paticstöredékek, őrlőkövek szintén a bronzkori pilinyi kultúrába tartoznak. Előkerült egy ép csupor is díszített széllel.

A Ragyogó parton korai vaskorra datálható két edénytöredék a későbbi megtelepedés emlékeként is értelmezhető. További, közelebbről nem meghatározott őskori lelet együttesek voltak a Lóistálók és a Répaföldek területén is.

Római-kor
A Dunántúl római uralmának időszakában az Alföld és így Heves megye e területe is a keleti szarmata lakosság szállásvidéke volt. Jelenlétükre egészen a hunkorig számos atkári emlék is utal. Az Atkár—Vámosgyörk felé vezető úton haladva a 8. számú kilométerkőtől 40—50 méterre, a dűlőútra befordulva fekvő Páskomon szarmata cserepek kerültek elő. Atkártól északra fekvő a Tabi kastélytól északkeletre egy nagy kiterjedésű szarmata telep húzódhatott. A szarmata időszak kései szakaszára utalnak a Bíbichalom területén talált leletek.

Középkor
A terület a kora középkorban is lakott volt. E részen a nagyrédei határban létesítettek egykor egy nagyobb temetőt a magyar honfoglalást megelőzően szintén keletről érkező avarok. Leleteiket tárta fel Szabó János Győző a szomszédos a Nagyrégédtől délkeletre húzódó Ragyogóparton a Nagy-patak jobb oldalán a 3. számú főútvonalra eső területen Az itt talált 9 síros avar kori temetőrész kiterjed az atkári határrészre is. A területen feltárt leletek a 7.. század közepe és a századforduló közötti évtizedekben készülhettek, a temetőrész a 660—720 közötti időben létesült.
A később megtelepedő magyarok minden bizonnyal már az Árpád-korban létesítettek itt falut, annak ellenére, hogy a későbbi település első okleveles említése 1325-ből való, *Athkar*néven. Ekkor az Aba nemzetség birtoka volt, melyet alkalmasint Kompolt fia, Péter szerzett. Fiai 1325-ben megosztozva az atyai örökségen, az atkári részbirtokok Később a jász Kompoltok közül a Nánai Kompolthi család ősének jutottak e területek. 1468-ban is Kompolthi Miklós kezén találjuk, de néhai Kompolthi János leányának, Margit asszonynak fiai, Szén György és Szén Péter anyai jogon fele részére igényt tartva, Kompolthi Miklóst perbe idézték.1522-ben Országh Mihálynak négy fia és Kompolthi János fiai között kötött örökösödési szerződés értelmében Atkár Országh Mihály fiaira szállt. Az 1552. évi adóösszeírásban azok között a falvak között sorolták fel, amelyeket a török elpusztított, ígyy az adó nem volt behajtható. Atkár 1554-re épült fel újra. Az 1564. évi adóösszeírásban már ismét 11 portát írtak itt össze. 1567-ben, Országh Kristóf halála után nővére, Országh Borbála, Török Ferenc neje nyerte adományul I. Miksa királytól. 1741-ben végül a település az esztergomi káptalan birtoka lett.

Régészeti örökség védettsége
A területen korábban szisztematikus régészeti kutatás nem történt.

Azonosított régészeti lelőhely
A település területén a régészeti kutatások, valamint az adattári adatok vizsgálata alapján 6 db azonosított régészeti lelőhelyről van adat, melyek közül jelenleg 4 darab van nyilvántartva a KÖH nyilvántartásában.

A vizsgált területen található régészeti lelőhely védelmének kategóriái:

Nyilvántartott régészeti lelőhely
A 2001. évi LXIV. Kulturális Örökségről szóló törvény alapján a KÖH által regisztrált lelőhelyek **általános régészeti védelem** alatt állnak.
1. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – DK-i határ**
Lelőhely KÖH azonosító száma: 32599
Lelőhely koordinátái: 715103– 262168
Lelőhely térképszelvény száma: EOV
Lelőhely helyrajzi száma: 010/24, 010/25
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: bronzkor; római időszak - szarmata
Lelőhely védettsége:
Ex lege általános védelem alatt áll

Lelőhely leírása: Az Atkár—Vámosgyörk felé vezető úton haladva a 8. számú kilométerkőtől 40—50 méterre, a dűlőútra befordulva fekszik az egykor Páskom név alatt ismert szántó. A területen enyhén, hosszan elnyúló domboldalon (kb. 400—500 m) a felszínen pilinyi kultúrába tartozó kerámia és szarmata cserepek kerültek elő. E lelőhelyhez tartozik az attól 200 méterre, a szemközti Halomalja (Szilvás) nevű dombszakasz is, amely a Patai-patak mentén, Vámosgyörk határsövényétől 2—300 méterre fekszik, és ahol gazdag bronzkori telep található. A domb északi oldala egy kiemelkedésben folytatódik, itt már csak szórványosan került elő lelet. A lelőhelyről ismeretes: egy kőbalta, edénytöredékek, paticstöredékek, őrlőkövek, csonteszközök, állatcsontok, orsókarikák, agancseszközök, dörzsölőkövek. A leletek nagy része a hatvani kultúrába tartozik, de több árkolt, bütykös, bepontozott szalagdíszes edénytöredék is található köztük, melyek a füzesabonyi kultúrából származnak. Az országút keleti oldalán látható gödörszerű homokbányából hatvani, füzesabonyi és pilinyi kultúrából származó kerámiai töredékek és állatcsontok ismeretesek.

Lelőhely kutatása:
1954: Galván Károly helyszíni szemléje
1959: Szabó János Győző helyszíni szemléje
2002: Paszternák István helyszíni szemléje

Irodalom, forrás:
Jelentés leletmentésekről. [DIV Rég. Ad. 12.]
Galván Károly: Jelentés helyszíni szemléről, Atkár 1954. [MNM.Rég.Ad.: 96.H.II., Ltsz.: 1625.]
Szabó János Győző: Jelentés helyszíni szemléről Atkár. [DIV Rég. Ad. 960.]
Paszternák István: Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai [KÖH 600/1982/2004]
Heves megyei adatlapok [KÖH 600/1084/2005]
Paszternák István: Jelentés az Atkár, DK-i határ helyszíni szemléről [NyTI-1665/2002]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1961) 141.

2. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Bibichalom**
Lelőhely KÖH azonosító száma: 48858
Lelőhely koordinátái: 713064– 261923
Lelőhely térképszelvény száma: EOV
Lelőhely helyrajzi száma: 023/14, 023/15, 023/16, 023/17, 023/18, 023/19, 023/20, 023/21, 023/22, 023/33, 023/63, 02364, 023/38, 023/39, 023/40, 023/41, 023/42, 023/43, 023/44
Lelőhely típusa: sír
Lelőhely kora: népvándorlás kora
Lelőhely védettsége: Ex lege általános védelem alatt áll

Lelőhely leírása: Molnár József gyöngyösi tanár elbeszélése alapján a Bibichalom keleti lejtőjén lévő homokbánya megtekintésére, ahol korábban egy teljesen ép hunkori füles edény került elő.

Lelőhely kutatása:
1962: Szabó János Győző helyszíni szemléje
2001: Váradi Adél helyszíni szemléje

Irodalom, forrás:
Atkár község rendezési tervének véleményezése. [DIV Rég. Ad. 859.]
Szabó János Győző: Jelentés helyszíni szemléről, Atkár 1962. [MNM.Rég.Ad.: XIX.406/1962., Ltsz.: 6414.]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1961) 143.

3. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Tabi kastély környéke 1. lelőhely**
Lelőhely KÖH azonosító száma: 49392
Lelőhely koordinátái: 712492– 265764
Lelőhely térképszelvény száma: EOV
Lelőhely helyrajzi száma: 0165/15, 0165/14, 0168/7, 0168/8, 0169/1, 0170, 0171, 0172, 0173, 0174, 0165/2, 0165/4, 0165/6, 0165/7, 0165/8, 0165/9, 0165/12, 0165/13
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: római kor – szarmata
Lelőhely védettsége: Ex lege általános védelem alatt áll
Lelőhely leírása: Atkártól északra fekszik a Tabi kastély. A kastélytól észak, északkeletre eső felszántott területen, a falu felé tartó országút mentén, nagy kiterjedésen szarmata telep húzódik. A nagyszámú szarmata edénytöredékek mellett, őskori anyag is található.

Lelőhely kutatása:
2001: Váradi Adél helyszíni szemléje

Irodalom, forrás:
Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai [KÖH 600/1982/2004]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1961) 144.

4. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Tasi bekötőút**
Lelőhely KÖH azonosító száma: nincs
Lelőhely koordinátái: 713035– 265517
Lelőhely térképszelvény száma: EOV
Lelőhely helyrajzi száma: 0168/1-5; 0175/2; 0175/8; 0175/9
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: őskor
Lelőhely védettsége:
Ex lege általános védelem alatt áll

Lelőhely leírása: Atkártól északra a tasi bekötőút mentén, az egykori gépállomás épületeitől délre, egy felszántott területen Kozák Éva kb. 150 — 200 méter hosszúságban, pontosan korhoz nem köthető őskori edénycserepek és paticstöredékek talált.

Lelőhely kutatása:
1961. Kozák Éva terepbejárása

Irodalom, forrás:
Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai [KÖH 600/1982/2004]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1961) 144.

5. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Tabi kastély környéke**
Lelőhely KÖH azonosító száma: nincs
Lelőhely koordinátái: 713425– 266224
Lelőhely térképszelvény száma: EOV
Lelőhely helyrajzi száma: 0179/2
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: neolitikum, rézkor
Lelőhely védettsége:
Ex lege általános védelem alatt áll

Lelőhely leírása: Patai-patak mentén, egy kiemelkedő dombon, a Tabi kastélytól északra kb. 400 m-re felszántott részen gazdag őskori telep nyomait figyelt emeg Kozák Éva. A változatos anyagú, tiszai kultúrába tartozó edénytöredékek kerültek itt elő, díszítésük: meander, egyes bütykök, kettős bütykök, átfúrt bütyök, ujjbenyomás. Találhatók közöttük egész durva anyagú, vastagfalú töredékek, patics- és csonttöredékek. Egy péceli kultúrába tartozó edénydarab is előkerült, amelynek díszítése egyenesek találkozásából és betűzdelt pontokból állt.

Lelőhely kutatása:
1961. Kozák Éva terepbejárása

Irodalom, forrás:
Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai [KÖH 600/1982/2004]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1961) 144.

6. lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Ragyogó-part**
Lelőhely KÖH azonosító száma: 48877
Lelőhely koordinátái: 712492– 265764
Lelőhely térképszelvény száma: EOV
Lelőhely helyrajzi száma: 0149/2; 0155/3
Lelőhely típusa: település; temető
Lelőhely kora: bronzkor, vaskor; népvándorlás kora
Lelőhely védettsége:
Ex lege általános védelem alatt áll

Lelőhely leírása: A Patai-patak mentén emelkedő Ragyogó-parton a Szőlőskert-csárdától északkeletre, égett foltokban nagy tömegben került elő régészeti lelet. A felszínen található cserépanyag, paticstöredékek, őrlőkövek a pilinyi kultúrába tartoznak. Előkerült egy ép csupor is díszített széllel. A korai vaskorba utalható két edénytöredék, egy durvább fazék peremtöredéke és egy turbántekercses díszítésű finomabb anyagú edényke töredéke került elő. A lelőhelyen Szabó János Győző végzett megelőző feltárást. A szomszédos a Nagyrégédtől délkeletre húzódó ragyogóparton a Nagy-patak jobb oldalán a 3. számú főútvonalra eső területen Szabó János Győző egy 9 síros avar kori temetőrészt tárt fel. A lelőhely kiterjed az atkári határrészre is. A területen feltárt leletek a 7.. század közepe és a századforduló közötti évtizedekben készülhettek, a temetőrész a 660—720 közötti időben létesült.

Lelőhely kutatása:
1967: Szabó János Győző ásatása

Irodalom, forrás:
Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai [KÖH 600/1982/2004]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1961) 144.
MNM Adattár: XVIII. 291/1967., ltsz: 8239
Szabó János Győző: Az egri múzeum avar kori emlékanyaga III. EMÉ 1969.

Azonosítatlan lelőhelyek Atkár területén

1. azonosítatlan lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Lóistálók**
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: őskor
Lelőhely leírása: A Bibichalom keleti lejtőjétől nyugatra a lóistállók feletti emelkedésen, attól kb. 500 m-re szórványosan őskori edény- és paticstöredékeket figyelt meg Kozák Éva a terepbejárása során.

Lelőhely kutatása:
1961: Kozák Éva terepbejárása

Irodalom, forrás:
Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai [KÖH 600/1982/2004]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1964) 144.

2. azonosítatlan lelőhely
Lelőhely neve: **Atkár – Répaföld**
Lelőhely típusa: település
Lelőhely kora: őskor
Lelőhely leírása: A tasi gazdaság épületeitől nyugatra, a Nagyréde irányába tartó dűlőút mentén fekvő répaföldön, szórványosan őskori cseréptöredékeket figyelt meg Kozák Éva a terepbejárása során.

Lelőhely kutatása:
1961: Kozák Éva terepbejárása

Irodalom, forrás:
Heves megye régészeti lelőhelyeinek adatlapjai [KÖH 600/1982/2004]
Kozák Éva: Atkár, Nagyréde és Gyöngyöspata régészeti lelőhelyei. Agria 2 (1964) 145.

II. Tervezett változtatási szándék

•É-i gazdasági terület

A gyöngyösi Károly Róbert Főiskola Tassy-pusztán lévő tangazdasága körüli területen újabb gazdasági terület kijelölése a cél.

•D-i gazdasági terület

A belterülettől délre a Vámosgyörk felé vezető országút két oldalán új gazdasági terület kijelelőlése.

III. Hatásvizsgálat

Tervezett változtatások hatása

•É-i gazdasági terület

A tervezett gazdasági terület érinti és veszélyezteti a 4. számú régészeti lelőhely Ny-i felét. A fejlesztési területtől É-ra, a közelben található ugyanakkor a 3. számú lelőhely. Azonban a lelőhelyek pontos kiterjedése még nem lett meghatározva és Fodor László régész szerint elképzelhető, hogy a két lelőhely összetartozik.

Ezt a veszélyeztetettséget figyelembe kell venni és a lelőhelyek bolygatásának elkerülésére kell törekedni. Amennyiben ez elkerülhetetlen akkor az érintett területeken próba- és megelőző régészeti feltárást kell végezni a beruházás terhére.

•D-i gazdasági terület

A tervezett gazdasági terület nem érint nyilvántartott, vagy más ismert régészeti lelőhelyet. Ezért jelen ismereteink szerint nem gyakorol hatást a régészeti örökségre.

Meg kell jegyezni, hogy mindkettő fejlesztési terület a tervezés idején a növényzet fedettsége miatt terepbejárásra alkalmatlan volt.

A régészeti örökség védelmével kapcsolatos feladatok, költségek
A régészeti örökség védelme érdekében különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változások kapcsán, mivel bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával elpusztulhatnak a régészeti örökség elemei.

A) Nyilvántartott régészeti lelőhely esetében
Az Kötv. 19. § (1) bekezdés rendelkezése szerint a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal el kell kerülni. Ha a lelőhelyek elkerülése a földmunkával járó fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás másutt nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket előzetesen fel kell tárni. A tervezett munkálatok kizárólag a feltárás befejezése után kezdődhetnek el. A régészeti feltárások költségét, a mentő feltárások kivételével annak kell fedezni, akinek érdekében a feltárás szükségessé vált (Kötv.19. § (3), 22-23. §). A fejlesztések, beruházások tervezése során a megelőző feltárás teljes költségét, de

1. Ábra: Atkár régészeti lelőhelyei és a tervezett fejlesztési területek

legalább a teljes bekerülés 9 ezrelékét kell költség-előirányzatként biztosítani a feltárás fedezetére (Kötv 23. §. (1)). A feltárásra jogosult intézményekről Kötv. 20. § (2) bekezdése rendelkezik. A szükséges feltárások rendjét a *régészeti lelőhelyek feltárásának … részletes szabályairól szóló* 5/2010. (VIII.18.) NEFMI rendelet. határozza meg.
A tervezett beruházások előtt a 308/2006. (XII.23.) Kormányrendelet szerint szakhatóságként meg kell keresni a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt.

B) Váratlanul előkerülő régészeti emlékek esetében az alábbiak szerint kell eljárni.
Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. Ha bármilyen tevékenység során váratlan régészeti emlék, illetőleg lelet kerül elő, a felfedező (kivitelező, beruházó) a Kötv. 24. §-a értelmében köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni és az emlék vagy lelet előkerülését az önkormányzat jegyzőjének és a területileg illetékes múzeumnak haladéktalanul jelenteni és a helyszín, valamint a lelet őrzéséről gondoskodni.
A régészeti lelőhelyek megrongálását, megsemmisítését, gondatlan kezelését a Kötv. 82. § alapján szankcionálják.

IV. Összefoglalás

Azonosított régészeti lelőhelyek
Atkár területén 6 darab azonosított lelőhely található, melyek közül 4 darab már szerepel a KÖH nyilvántartásában.

A tervezett változások hatása
A két tervezési terület közül az É-i, a Tassy-puszta környékén tervezett gazdasági terület esetében kell számolni régészeti lelőhelyet is érintő régészeti beavatkozással, melyet el kell kerülni.

Kutatási igény:
A régészeti lelőhelyek az elmúlt száz év különböző gyűjtései, kisebb területeket érintő terepbejárásai, leletmentései, megelőző feltárásai és esetenként tudományos célú feltárásai alapján ismertek. A település területén, azonban sajnos máig nem került sor egy átfogó régészeti topográfiai célú vizsgálatra. A kisebb feltárások tanulságai szerint ezt feltétlenül pótolni kell a közeljövőben. Ennek részeként több szezonban lenne szükséges légifotózáson, terepbejáráson alapuló szisztematikus kutatást végezni.

Bemutatási lehetőség:

A lelőhelyek többségének az esetében a régészeti emlékek bemutatásának lehetőségéről csak a szükséges régészeti kutatások alapján lehet dönteni.

V. Nyilatkozat

Az Atkár település Örökségvédelmi Hatástanulmányának Régészeti fejezetét készítő régész nyilatkozik, hogy a régészeti tanulmányt a 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendeletnek és a hatósági előírásoknak megfelelően készítette el, a tervezett megoldások megfelelnek a hatályos jogszabályoknak.

Továbbá nyilatkozik, hogy a tanulmány elkészítésére az érvényes szakirányú felsőfokú régész végzettsége alapján jogosult.

Vágner Zsolt, okleveles régész

Oklevélszám: 459/2002

Pécel, 2011. június 20.